

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВИДАЧІ СВІДОЦТВА ПРО ПРАВО ВЛАСНОСТІ НА ЧАСТКУ В СПІЛЬНОМУ МАЙНІ ПОДРУЖЖЯ В РАЗІ СМЕРТІ ОДНОГО З ПОДРУЖЖЯ

БОНДАРЄВА Марія Володимирівна - кандидат юридичних наук, доцент кафедри нотаріального та виконавчого процесу і адвокатури юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

УДК: 347.961

В статті розкриваються проблемні аспекти нотаріального виробництва при видачі свідчення о праві собственности на часть в совместном имуществе супругов в случае, если один из них умер, анализируются условия совершения данного нотариального производства.

Ключові слова: нотаріус, спадкування, частка у спільній власності, подружжя, свідоцтво про право власності.

Статтями 34 та 71 Закону України «Про нотаріат», Главою 11 Розділу 2 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, наказом Міністерства юстиції України від 22.12.2010 р. № 3253/5 «Про затвердження Правил ведення нотаріального діловодства» (форма № 18 «Свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя, яке видається в разі смерті одного з подружжя») у разі смерті одного з подружжя передбачена можливість видачі нотаріусом іншому подружжю свідоцтва про право власності на частку в їх спільному майні. Видача свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя здійснюється з метою правильного визначення складу спадкової маси і застереження можливих спорів з спадкоємцями померлого. Особливою частиною Закону України «Про нотаріат», зокрема статтею 70 до виключення цієї статті згідно з Законом України від 06.09.2012 р. № 5208 -VI, була передбачена можливість видачі свідоцтва про право власності на

частку у спільному майні подружжя за життя обох з них. Вказана норма вступала в протиріччя зі статтею 34 названого закону, оскільки формалізований у ній перелік нотаріальних проваджень передбачав можливість видачі таких свідоцтв тільки в разі смерті одного з них, а Правила ведення нотаріального діловодства категорично визначають тільки одну Форму № 18 – для свідоцтв, що видаються за заявою пережилого подружжя.

Питання сутності даного нотаріального провадження, його особливостей і матеріальних передумов вчинення неодноразово досліджувалися С.Я. Фурсою та Є.І. Фурсою. Серед авторів робіт, пов'язаних з темою даного дослідження, слід відмітити роботи С.Г. Пасічник, К.П. Победоносцева, І.А. Покровського, Д.І. Мейера, Л.К. Радзівської, Р.А. Ханнанова та інших.

Видача свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя відноситься до нотаріальних проваджень, які останнім часом вчиняються доволі рідко. Приватними нотаріусами за період з 01.01.2010 р. по 30.06.2010 р було видано 539 таких свідоцтв [1], що становить приблизно 2,1 % в порівнянні з загальною кількістю виданих ними свідоцтв про право на спадщину. Частка їх в масиві всіх нотаріальних дій – мізерна. Причини подібної ситуації, як видається, знаходяться в площині специфічності процедури вчи-

нення досліджуваного нотаріального провадження.

Метою даної статті, таким чином, є аналіз суті нотаріального провадження щодо видачі свідоцтва про право власності на частку у спільному майні подружжя в разі смерті одного з них, дослідження умов вчинення такого провадження, формулювання рекомендації з метою покращення практики його вчинення нотаріусами.

Визначення режиму майнових прав пережилого подружжя у зв'язку зі смертю подружжя - співвласника здійснюється сьогодні двома способами:

1. Шляхом виділення частки пережилого подружжя і видачі йому відповідного свідоцтва про право власності. Вказана процедура не є спадкуванням, хоча реалізується, як правило, в контексті процедури видачі свідоцтва про право на спадщину і може розцінюватися як така, яка сприяє здійсненню деяких суб'єктивних цивільних прав як самого пережилого подружжя, так і інших осіб (наприклад, спадкоємців).

2. Шляхом визнання пережилим подружжям факту належності спадкодавцю майна на праві особистої власності і, як наслідок, свідчення про відсутність претензій на частку у спільному майні подружжя (про що подається заява). Майно, що перебувало у спільній сумісній власності подружжя, включається до складу спадкової маси без виділення частки пережилого подружжя і розподіляється між спадкоємцями.

Вважаємо такий спосіб оформлення права пережилого подружжя категорично не прийнятним, що буде обґрунтовано далі.

Проте, практична реалізація кожного з зазначених способів оформлення права пережилого подружжя на належне йому майно, залежить від низки обставин – юридичних фактів, визначених законодавством, встановлення і перевірка яких нотаріусом здійснюється в контексті нотаріальної процедури. Вказані юридичні факти умовно можуть бути поділені на дві групи.

Факти процесуальні – підвідомчість нотаріусу даної справи (свідоцтво видається за місцем відкриття спадщини), наявність належним способом вираженого волевиявлення пережилого подружжя на виділення частки; повідомлення спадкоємців померлого подружжя, які прийняли спадщину.

Факти матеріально-правові, в літературі названі «нормативними умовами» [2, с.123-127] або «фактичними передумовами» [3, с.117, 119-120], які об'єднують обставини, що формують гіпотезу правової норми: смерть одного з подружжя, знаходження осіб на момент смерті одного з них у зареєстрованому шлюбі, наявність на момент відкриття спадщини майна, придбаного під час знаходження у шлюбі, щодо якого при цьому не був змінений режим спільної сумісної власності..

Сьогодні можливим визнається видача свідоцтва тільки по відношенню до осіб, що на момент смерті одної з них перебували у зареєстрованому шлюбі. Доцільно було б визнати можливим оформлення права на частку у спільній власності шляхом одержання свідоцтва і за особами, які і після розірвання шлюбу зберегли режим спільної сумісної власності на належне їм майно. Думається, що визначальним при цьому є не сам факт знаходження осіб у зареєстрованому шлюбі на момент смерті одної з них, а правовий режим майна, яке набувається ними під час знаходження у шлюбі: юридичне значення факту знаходження у шлюбі нівелюється, наприклад, відсутністю спільного сумісного майна, або ж необхідністю звернення до суду з метою визнання права власності, в разі неможливості підтвердження особою факту реєстрації шлюбу.

Відповідно до статті 61 Сімейного кодексу України об'єктом права спільної сумісної власності подружжя може бути будь-яке майно, за винятком виключеного з цивільного обігу. Об'єктом права спільної сумісної власності подружжя є заробітна плата, пенсія, стипендія, інші доходи, одержані одним із подружжя. Якщо одним із подружжя укладено договір в інтересах сім'ї, то гроші, інше майно, в тому

числі гонорар, виграш, які були одержані за цим договором, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Речі для професійних занять (музичні інструменти, оргтехніка, лікарське обладнання тощо), придбані за час шлюбу для одного з подружжя, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. Не належить до спільної сумісної власності майно одного з подружжя, набуте ним до шлюбу; набуте за час шлюбу на підставі договору дарування або в порядку спадкування; набуте за час шлюбу, але за кошти, які належали одному з подружжя особисто; речі індивідуального користування, в тому числі коштовності, навіть якщо вони були придбані за рахунок спільних коштів подружжя; кошти, одержані як відшкодування за втрату (пошкодження) речі, що належала особі, а також як відшкодування завданої їй моральної шкоди; страхові суми, одержані за обов'язковим або добровільним особистим страхуванням, якщо страхові внески сплачувалися за рахунок коштів, що були особистою власністю кожного з них. Що стосується премії, нагороди, одержаних за особисті заслуги, право на їх частку визнається за другим з подружжя в судовому порядку.

Доцільність розширення зазначеного кола необхідних для вчинення досліджуваного нотаріального провадження умов за рахунок факту реєстрації майна на ім'я саме померлого подружжя, на що вказують положення Методичних рекомендацій [4], видається сумнівною, оскільки це порушує права пережилого подружжя. Методичні рекомендації визначають і спосіб доказування такої обставини – подання заяви про відсутність претензій на одержання свідоцтва про право власності на частку у спільному майні подружжя, оскільки майно є особистою приватною власністю спадкодавця. Необґрунтованим видається визнання одного тільки свідчення пережилого подружжя доказом для встановлення факту належності майна померлому подружжю на праві приватної власності. При вирішенні цього питання слід, очевидно, виходити з презумпції рівності часток подружжя, за умови невизна-

ння іншого правочином, укладеним між подружжям (стаття 70 Сімейного кодексу України). Суб'єктами спільної сумісної власності є обидва подружжя, в той час як реєстрація майна на ім'я одного з них не перетворює режим володіння таким майном з спільної сумісної на приватну, і, зрозуміло, не усуває «неоформленого» подружжя з кола власників. А враховуючи специфіку доказування в нотаріальному процесі – документального і безспірного – встановлення факту належності майна подружжю, не записаного в якості власника майна, або ж записаного власником менш цінного майна, не представляється проблематичним. Подібним чином може вирішуватися питання про визначення часток у спільній сумісній власності подружжя, визнаного комморієнтами.

Розмір частки пережилого подружжя, на яку видається свідоцтво, не повинен перевищувати половини спільного майна подружжя. При цьому можливо відступати від презумпції рівності часток подружжя. В разі виникнення спору між пережилим подружжям і спадкоємцями розмір їх часток визначається судом, адже частиною 2 статті 70 Сімейного кодексу України не визначається коло осіб, що можуть його ініціювати. У світлі законодавчо визначеного розміру часток кожного з подружжя у спільній власності - $\frac{1}{2}$ спільного майна – вважаємо можливим переглядати розмір частки пережилого подружжя на бік зменшення, але ніяк на бік збільшення частки. Окрім того, підтримуємо пропозиції щодо необхідності надання нотаріусу права відступити від рівності часток у майні подружжя за відсутності спору між спадкоємцями і пережилим подружжям, а також за умови подання йому шлюбного договору, укладеного за життя подружжя, яким був змінений законний режим їх майна [5, с.132-133].

Наявність належним способом вираженого волевиявлення пережилого подружжя на виділення частки оцінюється не стільки в аспекті способу вираження такого волевиявлення (у формі заяви), скільки в аспекті оцінки обов'язковості вираження такого волевиявлення і його

змісту. З точки зору правової природи, виділення частки пережилого подружжя у спільному майні має розглядатися як його право, а не обов'язок. Міністерством юстиції України в Методичних рекомендаціях вказується на необхідність роз'яснення нотаріусом особі її права на подання заяви про видачу свідоцтва. Таким чином, наявність у особи права на оформлення виділу частки не оспорується. Як варіант розпорядження наданим правом законодавством розглядається і волевиявлення пережилого подружжя стосовно розпорядження правом на виділення частки у спільному майні шляхом подання ним заяви про відсутність претензій на одержання свідоцтва про право власності на частку у спільному майні подружжя, оскільки майно є особистою приватною власністю спадкодавця. Відбувається підміна поняття: йдеться вже про право на оформлення виділу частки, а не про право на виділ частки. Бездіяльності особи при розпорядженні наданим їй правом не означає відмову від самого майна. В цьому випадку слід було вести мову про заяву про відмову від права на виділення частки у спільному майні подружжя в разі смерті одного з них. Думаємо, що відмова від права на виділ частки у спільному майні не повинна мотивуватися взагалі. Юридичні наслідки бездіяльності пережилого подружжя мають бути такими, як і при поданні заяви «про відсутність претензій на одержання свідоцтва». Як варіант вирішення проблеми може розглядатися законодавче оформлення перетворення права спільної сумісної власності подружжя в разі смерті одного з них на право спільної часткової власності пережилого подружжя і спадкоємців померлого подружжя.

Про видачу свідоцтва нотаріус повідомляє спадкоємців, які прийняли спадщину. Спадкоємці, які з'явилися до нотаріуса, особисто подають заяву про те, що їм доведено до відома про видачу свідоцтва про право власності на частку у спільному майні подружжя і, у разі їх незгоди, роз'яснено порядок звернення до суду. Відсутнім спадкоємцям надсилається повідомлення поштою.

Якщо серед спадкоємців є особи, над якими встановлена опіка чи піклування, свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя видається за наявності дозволу органу опіки і піклування.

Зі змісту статті 71 Закону України «Про нотаріат» і глави 11 Порядку вчинення нотаріальних дій стають очевидними часові межі видачі свідоцтва: після відкриття спадщини і до видачі свідоцтва про право на спадщину. Будучи обов'язковим елементом процедури нотаріального провадження, повідомлення спадкоємців померлого подружжя закінчиться тільки після остаточного визначення суб'єктного складу спадкового правовідношення. Прийняття спадщини особами, закликаними до спадкування, триває до закінчення строку на прийняття спадщини. Тому обґрунтованим вважаємо висновок про можливість видачі свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя і до закінчення цього строку, з необхідністю повідомлення спадкоємців після закінчення строку на прийняття спадщини. Строки звернення пережилого подружжя за видачею свідоцтва законом не визначені, тому теоретично можливим видається його звернення і після видачі свідоцтва про право на спадщину, особливо, якщо він не бере участі у спадкуванні. З врахуванням вказаного, необхідна нормативна формалізація строків звернення пережилого подружжя за видачею свідоцтва про право власності на частку у спільному майні подружжя, а також строків видачі такого свідоцтва нотаріусом.

Таким чином, вдосконалення деяких аспектів правового регулювання процедури вчинення нотаріального провадження щодо видачі свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з них, очікувано позитивно вплине на нотаріальну практику.

Література

1. Узагальнення нотаріальної практики по оформленню спадкових справ приватними нотаріусами (за період з 01.01.2010 по 30.06.2010 р.), підготовлене Департа-

АНОТАЦІЯ

У статті розкриваються проблемні аспекти нотаріального провадження щодо видачі свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з них, досліджуються умови вчинення даного нотаріального провадження.

SUMMARY

The article reveals the problematic aspects of issuing a certificate of ownership of part of the joint property of the spouses if one of them died, the conditions of the commission of this notary production are analyzed.

ментом нотаріату, фінансового моніторингу юридичних послуг та реєстрації адвокатських об'єднань // Архів Міністерства юстиції України. – 2010. – Неопубліковане.

2. Ханнанов Р.А. Нормативные условия в динамике гражданского правоотношения / Р.А. Ханнанов // Советское государство и право. – 1973. - № 8. – С.123-127.

3. Исаков В.Б. Юридические факты в советском праве / В.Б. Исаков. – М.: Юрид. лит., 1984. – 141 с.

4. Методичні рекомендації щодо вчинення нотаріальних дій, пов'язаних із

вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна, видачею свідоцтв про право на спадщину та свідоцтв про право власності на частку в спільному майні подружжя, схвалені рішенням Науково-експертної ради з питань нотаріату при Міністерстві юстиції України від 29.01.2009 року. об'єднань // Архів Міністерства юстиції України. – 2009. – Неопубліковані.

5. Остапюк Н.И. Нотариальная защита прав граждан на имущество, переходящее в порядке наследования / Н.И. Остапюк. – М. : Статут («Современная российская цивилистика»), 2008. – 248 с.